

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА

**Для студентів юридичного
факультету**

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготував **Наріжний Ю.О.** доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Корх О.М. – доктор філософських наук, завідувач кафедри соціальних дисциплін Митної академії.

Гонтаровська Н.Б. – доктор педагогічних наук, заступник директора з наукової роботи Науково-методичного центру управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету “29” липня 2016 р., протокол № 23

ТЕМА 1.
ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА.
ЕТИКА – ВЧЕННЯ ПРО МОРАЛЬ І МОРАЛЬНІСТЬ

План

- 1. Загальні особливості соціально-гуманітарного пізнання.**
- 2. Етимологія термінів "етика" та "мораль". Предмет етики. Співвідношення моральних, релігійних та юридичних норм в суспільному житті.**
- 3. Предмет естетики. Співвідношення етики та естетики та їх структура.**
- 4. Місце етики та естетики в духовній культурі людства.**

Етика та естетика належать до таких дисциплін, які традиційно викликають зацікавленість багатьох людей хоча б тому, що вони пов'язуються із досить вагомими та авторитетними людьми, наприклад, такими, як Сократ, Сенека, Епіктет, Аврелій Августин, І.Кант, Б.Спіноза та ін. Мало існує освічених людей в усьому світі, які б не чули колись, що Сократ був видатним моралістом, а Христос та Будда взагалі постали засновниками цілих своєрідних етичних світів. Деякі досить відомі філософи настільки високо ставили ці науки, що вважали, що саме вони повинні завершувати та увінчувати собою вершину усіх філософських знань.

Цікаво зазначити – а це є загально відомим фактом, що навіть в тих спільнотах, де нібито проповідуються аморалізм та демонстративне нехтування етикою, як от у бандитських угрупованнях, серед сукупностей десоціалізованих осіб, існують свої своєрідні етики та моралі, а також і якась своя особлива естетика, що проявляється в манері поведінки, в особливих деталях одягу та ін. Все це свідчить про певну обов'язковість та нав'язливість етики та естетики, про їх неминучу присутність в людському суспільстві.

Етика – це вчення про мораль, моральність та моральний спосіб освоєння світу.

Естетика – вчення про естетичний спосіб освоєння світу, сутність мистецтва, естетичної та художньої творчості. та мистецьку діяльність.

Етика та естетика належать до дисциплін гуманітарного профілю, який традиційно пов'язується із заглибленням у духовні процеси та явища. Найперші ж підходи до етики та естетики засвідчують їх органічний зв'язок із найважливішими особливостями людського буття, із тим, що вони за змістом та спрямованістю постають сферами проявів внутрішнього людського відношення до дійсності, а значить – сферами свободи, вибору та

самоутвердження. Саме ці характеристики постають спільними для етики та естетики, проте між ними існують і відмінності, які як раз і дозволяють їм у людській культурі поставати через єдність та взаємодоповнюваність.

ВИСНОВКИ

1. Етика та естетика за своїми змістовими наголосами, за спрямованістю та предметом вивчення постають дисциплінами соціально-гуманітарної сфери знання та пізнання, тобто вони стосуються перш за все та переважно питань людської індивідуальності, її внутрішнього світу та людських взаємин в суспільстві.

2. Етика та естетика постають розділами філософського знання, оскільки в них йдеться про внутрішні щодо людини, духовні явища і процеси, тобто вони вивчають те, що пов'язане виключно із внутрішнім вибором людиною життєвої позиції, спрямованості своїх дій, способу життя.

3. Хоча етика та естетика розглядають перш за все ті норми та характеристики предметів своєї уваги, які носять загальний характер, останні саме тому, що відсторонені від будь-якого часткового інтересу, передбачають можливість слугувати підставою для виявлення особливостей індивідуальних, неповторних людських виборів та виявлень.

4. Між етикою та естетикою існують як єдність, так і відмінність, проте, постаючи органічними елементами процесів людської життєдіяльності, вони своїми особливими засобами виражають та фіксують явища життя, а тому наставляють людину на більш уважне та вдумливе до нього ставлення.

ТЕМА 2.

ІСТОРІЯ ЕТИКИ: ОСНОВНІ ТЛУМАЧЕННЯ ТА КОНЦЕПЦІЇ МОРАЛЬНОГО

План

- 1. Особливості розуміння етики та моралі в традиційних суспільствах. Філософські концепції етики.**
- 2. Виділення етичної проблематики в особливий напрям життєдіяльності в епоху Нового часу. Модерні концепції етики.**
- 3. Розуміння етики в некласичній культурі. Етика в контексті ідей постмодернізму.**

Вироблення та функціонування моральних норм як таких, що регулюють людські взаємини на засадах, принципово відмінних від вроджених чи набутих інстинктів життя, сягають глибин історії. Проте

більш-менш усвідомлене їх сприйняття фіксується в міфологіях та епосах різних народів. З появою філософії починається таке осмислення морально-етичних явищ, яке прагне до їх осмислення на основі розуміння та пояснення. Тому історія етичних вчень та поглядів виробила протягом тривалої історії свого існування досить численні та різноманітні підходи та тлумачення етичного. Хоча вони в переважній кількості належать минулому, їх засвоєння та розуміння необхідне тому, що ті аспекти людських взаємин, які в них зафіксовані, не зникли, а продовжують тою чи іншою мірою біти присутніми в наш час.

ВИСНОВКИ

1. Поява морально-етичних регулятивів людського життя була зумовлена виділенням людини із природно-космічного процесу, переходом до якісно іншого способу життєдіяльності, пов'язаного із зміною природи, створенням культури, тобто штучних умов та засобів життя.

2. Люди почали усвідомлювати необхідність дотримання норм моралі в давні часи, тому найперші фіксації та усвідомлення етичного плану носять міфологічний характер; в життєдіяльності давньої людини моральні норми поставали у формі заборон, яким надавали священного та містичного характеру.

3. В ранніх цивілізаціях разом із появою філософської думки почалися спеціальні розмірковування над морально-етичними явищами, а відповідно були створені ранні концепції моралі та виділені певні моральні позиції, такі як натуралізм, гедонізм, цинізм, етатизм, теологічне тлумачення моралі та ін. Проте в давніх цивілізаціях мораль поставала органічною частиною якихось важливих складових життєдіяльності (державного життя, релігії, громадянського виховання).

4. Виділення морально-етичних проблем в самостійну сферу людського буття відбувається в епоху Нового часу (епоху модерну), де мораль починає розглядатися окремо від споріднених сфер життя; в цей час домінували теологічні, метафізичні та природні підходи до моралі, що набули найбільш деталізованого та розгорнутого характеру в творах І.Канта та Г.Гегеля.

5. В умовах некласичної культури філософські тлумачення моралі відбуваються в межах провідних філософських парадигм; в цілому спостерігається підсилення критичного ставлення до можливостей моральних норм, їх певна релятивізація, хоча все це відбувається на тлі наголошування на глибинному, об'єктивному характері моралі, що дає можливість проводити відмінність між об'єктивними морально-етичними

структурами людського життєдіяльності та їх виявленням у реальному житті та людській свідомості.

ТЕМА 3. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ЕТИКИ

План

- 1. Поняття категорії етики та їх історичний характер.**
- 2. Добро і зло як основні категорії етики. Релятивізм та ригоризм в їх трактуванні.**
- 3. Категорії морального вибору, вчинку, моральної діяльності (норма, кодекс, звичай, традиція, принципи, ідеали).**
- 4. Категорії, що передають моральні характеристики людини (совість, честь, гідність, справедливість).**

Термін "категорія" перекладається із давньогрецької мови як твердження, ознака, визначеність. В звичайному слововживанні цим словом позначають розряди або класи якихось речей чи явищ: наприклад, досить часто вживаються вирази "категорії працівників", "категорії товарів" та ін. Проте в пізнанні та науці цей термін має дещо інше значення: кожна наука має свій категоріальний апарат, тобто сукупність тих найперших та загальних понять, які фіксують та виражають найбільш якісні характеристики предмету пізнання та осмислення, або суттєві зв'язки, відношення того «зрізу» речі або частини реальності, яку вивчає дана наука. Тому повинно бути ясным, що не можна міркувати в межах певної галузі знання, не використовуючи її категорій без ризику втратити визначеність. З іншої сторони, самий лише перелік певних категорій дає нам можливість зорієнтуватись, про яку науку йде мова (наприклад, якщо ми кажемо "лінія", "фігура", "площина", "кут", то йдеться про геометрію).

Категорії етики – фундаментальні поняття, які виражають специфіку моралі, моральних стосунків, моральної діяльності під кутом зору співвідношення в них добра і зла. Етичні категорії – форми пізнання моралі, моральної свідомості, моральної діяльності. Особливість етичних категорій проглядається вже у міркуваннях Сократа, який вперше продемонстрував, що їх зміст не може бути визначеним через вказування на якість речі чи спостережувані ситуації життя: їм немає наочно наданого відповідника у дійсності, а вони постають характеристиками людської діяльності. В тому приховані великі складності у пізнанні та використанні категорій етики. Типові помилки при тому є такі: а) люди все ж ототожнюють зміст категорій етики із спостережуваними частковими явищами; б) починають

стверджувати, що етичним категоріям ніщо не відповідає в дійсності, а тому вони цілком умовні та відносні.

ВИСНОВКИ

1. В етиці, як і в будь-якій ретельно опрацьованій системі знань, важливу роль відіграють категорії – найбільш важливі та загальні поняття цієї науки, в яких фіксуються та виражаються якісні характеристики моральних явищ і процесів. Звідси випливає важливість вивчення категорій етики, адже саме в них зосереджений найбільш суттєвий зміст морально-етичної проблематики.

2. Помітною особливістю категорій етики постає їх бінарний (подвійний) характер: тут проявляється така фундаментальна особливість етики, як її ціннісна природа і спрямованість до реалізації людської свободи.

3. Серед всіх категорій етики центральне місце належить категоріям добра і зла, які самим своїм змістом вказують на вихідні особливості моральності людини – бути в змозі в будь-яких своїх ситуаціях здійснювати життєво важливий вибір чи-то в напрямі позитивного утвердження людського начала буття, чи-то в напрямі його деформацій та руйнування. Всі інші категорії етики базуються на цих двох центральних категоріях.

4. Співвідношення морального добра і зла передбачає й такі категорії, як моральна свобода волі, моральний вибір та вчинок. Всі означені явища моралі знаходять своє реальне виявлення та набувають своїх оціночних характеристик у вчинку – як такої дії, що концентровано поєднує всі найважливіші альтернативи моральних дій та моральної поведінки.

5. Добро і зло, моральний вибір та вчинок постають засадами та умовами формування і виявлення моральних характеристик людини, серед яких найперше значення мають совість, справедливість, честь, гідність, співчуття.

ТЕМА 4.

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ І ЇЇ ФОРМИ.

МОРАЛЬНИЙ ВЧИНОК, МОРАЛЬНА КОЛІЗІЯ І МОРАЛЬНИЙ ВИБІР

План

- 1. Моральні цінності.**
- 2. Найвищі моральні цінності людини. Сенс життя і щастя.**
- 3. Моральні цінності дружби, кохання, сім'ї.**

У житті людини моральні цінності відіграють дуже важливу роль. Це пояснюється тим, що повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості, здатність «вийти» за межі безпосередньої необхідності передбачають наявність загальної основи для самоствердження людини як творчої особистості. Такою основою виступають цінності, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини.

Треба зауважити, що поняття «цінність» функціонує у філософській, психологічній науках і в його основу покладено наявність у певних предметах, явищах, довколишній природі ознак і властивостей, які відображають їхню значущість для людини чи суспільства, тобто якість чи властивість предметів, явищ і т. д., котрі становлять актуальну потребу особистості.

Цінності набувають соціального сенсу, реалізуються і справляють вплив на свідомість і поведінку особистості лише в тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації в світі людських потреб і, передусім, моральних. Становить інтерес висловлювання С.Л.Рубінштейна з цього приводу: «Те, що як предмет, котрий стає метою діяльності, спонукає людину до дії, має бути значуще для неї: саме здійснюване в дії ставлення до того, що значуще для суб'єкта (і що через це стає для нього переживанням), є джерелом, яке породжує дію,— його мотивом і тим, що надає йому сенсу для суб'єкта. При цьому особистісна значущість тієї чи іншої можливої мети для людини, як суспільної, зумовлена й опосередкована її суспільною значущістю».

Саме в цьому разі цінності виступають своєрідним «локатором», спрямованим у певному ракурсі для знаходження ціннісного сенсу в моральному виборі. Таким чином, ціннісну орієнтацію можна уявити як «здатність моральної свідомості постійно в найрізноманітніших ситуаціях спрямовувати помисли й дії людини на досягнення тієї чи іншої моральної цінності» 2.

В будь-якому суспільстві потреба й можливість формулювати цінності є зовсім не простою справою. Кожна конкретна моральна цінність у вигляді норми чи поняття має тривалу й складну історію свого виникнення та розвитку. Тому за кожним вираженням цінності — нормою, оцінкою, ідеалом — слід шукати об'єктивний ціннісний зміст моральної вимоги, яка й виступає підґрунтям ціннісної орієнтації. Будучи елементом моральної свідомості, ціннісні орієнтації крізь призму суб'єктивного, особистісного сприйняття відображають не тільки корінні інтереси та основні цінності людського буття, а й формулюють більш чи менш чіткі поняття сучасної людини про сенс життя, про людяність, про співчутливість і т. п. Та оскільки в суспільстві

люди не в однаковій мірі сприймають поширені й усталені цінності, то нерідко вони формують свої власні цінності, які можуть існувати або як «ідеальна» категорія, породжуючи суперечність між свідомістю й практичною поведінкою, або мають спрощений характер, що не виходить за межі буденних уявлень і, будучи, як правило, в таких випадках недосить стійкими, вступають у нерозв'язні суперечності з суспільними нормами й цінностями.

По суті, ціннісна орієнтація – це і є вибір особистістю такого типу поведінки (вчинку), в основі якого лежать певні, з тою чи іншою глибиною усвідомлені (чи взагалі неусвідомлені) цінності.

Тема 5.

ЛЮДИНА В СВІТІ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ. МОРАЛЬНИЙ ПРОГРЕС І СУЧАСНІ МОРАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

План

- 1. Етичні засади суспільного ідеалу.**
- 2. Сенс життя. Оптимізм и песимізм.**
- 3. Сучасні моральні проблеми.**
- 4. Права людини в демократичному, тоталітарному і теократичному суспільстві.**
- 5. Моральна революція в Україні.**

Характеристика сучасності не може бути однозначною, оскільки аналізуються дуже суперечливі процеси, в надрах яких і визріває нова якість буття людства, народжується нове обличчя світу, формуються інші, ніж раніше умови людського існування. Світ змінюється на очах, залишаючи й у окремої особистості, й у багатомільйонних мас відчуття драматизму, надії та болісних сумнівів. Руйнуються усталені соціально-економічні структури, стійкі форми міждержавних відносин, виникають альтернативні, наслідком яких виступають нові проблеми, що змушують приймати воістину доленосні рішення, котрі визначають майбутнє наступних поколінь, той світовий порядок, у рамках якого їм випаде жити.

Звичні форми поділу світу на блоки та коаліції, замкнені угруповання та системи поступово, але неухильно зникають як результат об'єктивної тенденції сучасного розвитку. На зміну приходить інший тип організації людства — світове співтовариство, засноване на спільності долі країн і народів, яка настійно вимагає й нового типу мислення – планетарного.

Економіка, політика, мораль, сама історія чимраз більше набувають якості всесвітності, знецінюючи багато національних, регіональних, класово-

політичних, коаліційних перегородок, протиставляючи їм необхідність усвідомлення об'єктивної сутності майбутнього всього роду людського і планети Земля, коли безумовним стає примат глобальних проблем над проблемами вузькорегіональними.

Що ж таке глобальна проблема й чому такий високий її статус? Передусім це проблема, котра визначає найсуттєвіші умови життя всіх країн і народів, усього світового співтовариства. Якщо врахувати вищесказане, то ясно, що вона не може бути вирішена зусиллями тільки однієї країни чи групи країн. Економічні, ядерні, стихійні катастрофи, епідемії не знають національних і політичних кордонів, здатні поставити під загрозу знищення всю світову цивілізацію як таку, проректи людству похмуру перспективу «кінця історії».

Глобальною проблемою першорядного значення є проблема виживання, перед тотальним смыслом якої меркнуть національні, державні, класові та ідеологічні інтереси, бо в разі самовбивчої конфронтації протилежних соціально-економічних систем на уламках цивілізації ніхто не зможе розрізнити попіл однієї суспільно-політичної системи від попелу іншої. Вживання, таким чином, стає найвищою цінністю, реалізація якої спроможна забезпечити й реалізацію всієї решти людських цінностей.

У той же час проблема виживання не може розглядатися безвідносно до таких дуже істотних проблем, поза вирішенням яких і саме виживання стає малоймовірним. Ідеться про голод, гноблення, нерівність у світовій економіці та політиці, етнічні та релігійні конфлікти, расизм і національну ненависть, екологічну небезпеку, виснаження природних ресурсів.

ТЕМА 6.

МОРАЛЬНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОЇ ПОВЕДІНКИ. ЕТИКЕТ

План

- 1. Морально-психологічні принципи спілкування.**
- 2. Комунікативні риси особистості: чесноти і вади.**
- 3. Етикет. Особливості ділового етикету.**
- 4. Конфлікт та морально-етичні аспекти його вирішення.**

Спілкування як комунікативна діяльність включає багатогранний світ людських стосунків, коли одночасно відбувається обмін діями, вчинками, думками, почуттями, переживаннями, а також звернення людини до власної душі, своїх спогадів, мрій, сумління. Без спілкування неможливий повноцінний розвиток людини, як особистості. Спілкування є формою творчої активності, яка допомагає засвідчити різні грані людського таланту.

Відсутність повноцінного спілкування приносить великі втрати людині, викликає значні деформації внутрішнього світу і психічного стану. Кожна людина боляче переносить стан самотності й ізольованості від оточуючих. А. Де Сент-Екзюпері вважав спілкування найвищою цінністю, найбажанішою „розкішшю”.

Вищий сенс спілкування - це самовизначення, самореалізація, самоствердження і взаємозбагачення однієї особи через іншу. Але якщо людина в процесі спілкування вище всіх підносить саму себе, переслідує якісь корисливі цілі, якщо для неї усі інші стають лише засобом для задоволення власних потреб, то таке спілкування постає аморальним, і воно, фактично, не досягає своєї мети. Спілкування, побудоване на грубості, підступності, брехні, приносить великі розчарування, завдає душевних страждань, пекельних мук. Як висловився один із класиків французької екзистенціальної філософії Ж. П. Сартр, „пекло – це інші”.

Спілкування вважається мірилом моральної культури людини. Етика спілкування засвідчує моральність особистості, являється віддзеркаленням індивідуальної моральної свідомості, що є сукупністю конкретних навичок, умінь, установок, почуттів. Окрім моральної свідомості важливою є культура почуттів і культура поведінки. Морально зріла особа із сформованим знанням культурних моделей поведінки, етикетних правил повинна вміти їх адекватно використовувати в кожній конкретній життєвій ситуації.

ВИСНОВКИ

Культура спілкування являє собою складову частину культури особистості, де знаходять зовнішнє втілення її моральні й естетичні якості. Культурна людина в процесі спілкування використовує правила і норми етикету, які надають їй стосункам доцільності і краси. Знання службового етикету сприятиме професійному і кар’єрному росту, налагодженню міцних службових стосунків. Етична культура особистості – це не тільки красиві манери, вдалий візуальний образ, який помітний для всіх. Але зовнішня культура спілкування подібна до вершини айсбергу, яка є помітною (візуальний образ створюють манери, жести, постава, хода, вбрання, зачіска, вираз обличчя, міміка, усмішка, погляд), бо основну частину, дійсно гігантську, творить внутрішній духовний світ людини, її освіченість, інтелігентність, майстерність говорити і слухати, триматись, ставитись до інших, її запити і здатність до пізнання і вдосконалення. Внутрішня духовність і визначає загальну культуру поведінки особи із собі подібними, моральність її практичних вчинків у житті, навчанні, трудовій діяльності.

Тема 7. МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

План

- 1. Сутність моральної культури. Основні категорії етики і моральної свідомості юриста.**
- 2. Зовнішня культура юриста.**
- 3. Службовий етикет юриста.**

Зміст моралі, моральних норм визначається історичними умовами життєдіяльності та світоглядом людини, життєвими потребами, інтересами, становищем у суспільстві.

У конкретних умовах життєдіяльності у моралі конкретизується загальнолюдське, яке залежить від поглядів, світогляду тих людей, які користуються певними моральними гаслами. Світогляд формується системою поглядів на навколишнє середовище, самим суспільством, людським буттям, а також обсягом і глибиною мислення особи. Зрозуміло, що носієм світогляду є людина, а фундаментом — загальнолюдський зміст.

Основою загальнолюдського змісту світогляду є загальнолюдська мораль, яка виявляється у загальнолюдських елементах поведінки, універсальних принципах загальнолюдської моралі. Слід зазначити, що ці елементи поведінки та принципи втілюються у життя не у період її формування, а значно пізніше, з набуттям людиною життєвого досвіду.

Загальнолюдська мораль містить у собі елементи (компоненти), на які впливають взаємовідносини людей на різних стадіях розвитку суспільства. Ці загальнолюдські елементи протягом багатьох епох були стабільні, їхній моральний зміст практично не змінювався. Це моральна скарбниця і наслідок величезних надбань людства.

Ми зосереджуватимемо увагу на моральних та правових нормах, їхній єдності і відмінності. Думається, що існує третій вид цих норм: морально-правові (тобто норми моралі, які закріплені у праві). Адже не кожна юридична норма збігається з відповідною моральною нормою. Зворотної залежності також не існує. Тому морально-правові норми, думається, виступають основним регулятором службових відносин у системі МВС, одним із важелів механізму юридичної етики.

ТЕМА 8.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИ

План

- 1. Моральне виховання і самовдосконалення особистості проблеми морального виховання і самовдосконалення особистості в історії філософської думки.**
- 2. Проблеми морального виховання й самовиховання в педагогічній спадщині Відродження та Просвітництва.**
- 3. Принципи й методи морального виховання.**

У словнику з етики моральне виховання розглядається як «одна з важливих сторін багатогранного процесу становлення особистості, засвоєння індивідом моральних цінностей; вироблення ним моральних якостей, здатності орієнтуватися на ідеал, жити згідно з принципами, нормами і правилами моралі, коли переконання і уявлення про належне втілюються в реальних вчинках і поведінці»¹. Перші кроки людства в організації суспільного життя були невіддільні від усвідомлення необхідності морального виховання, що зумовлювалося перш за все потребою передати моральний досвід старших поколінь молоді. Разом з тим кожне суспільство через системи виховання, які включають формування у особистості певних моральних якостей, стимулювало спосіб життя своїх членів, котрий відповідає ідеалам цього суспільства, його моральним принципам, нормам і правилам. Зрештою, значною мірою моральне виховання сприяло створенню та постійному підтриманню морально-психологічної атмосфери, яка сприятливо впливає на життєдіяльність людей. Не слід залишати поза увагою й ідеологічну функцію морального виховання. Мова йде про те, що в антагоністичних суспільствах моральне виховання мало на меті також згладжування, затушовування класових суперечностей.

У філософських системах Давньої Греції зустрічаються перші спроби наукового обґрунтування специфіки морального виховання, його завдань і цілей. Тут же досить чітко визначився й зв'язок морального виховання з процесом самовдосконалення особистості. Мистецтво періоду розквіту афінської демократії (середина V ст. до н. е.) нерідко давало яскраві зразки, що підтверджували тезу про необхідність морального виховання, одним із результатів якого було вміння розрізняти добро і зло. Так, Софокл у своїй трагедії «Антигона» стверджував:

Недаремно славне Мовить прислів'я мудре: Хто лихе вважає добрим,
Того вже ведуть боги На манівці безтямні,— Недовго йому ждати тягарів
недолі.

ТЕМА 9. ЕСТЕТИКА, ЇЇ ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

План

- 1. Предмет естетики. Співвідношення етики та естетики та їх структура.**
- 2. Естетика в системі наукового знання. Естетика і мистецтвознавство**
- 3. Поняття краси і прекрасного. Історичні парадигми їх осягнення**
- 4. Діалектика прекрасного і потворного. Зв'язок та взаємодія цих естетичних категорій з етичними категоріями добра і зла**
- 5. Категорії піднесеного і величного, потворного і ницього, трагічного і комічного. Їх вияв у культурі постмодерної доби**

Якоюсь мірою окреслені характеристики етики поширюються й на естетику та її важливі особливості, хоча йдеться тут про дещо інше. Слово "естетика" також має давньогрецьке походження і перекладається воно перш за все і переважно як чуттєве, почуттєве. Із давніх часів люди помітили те, що їх почуття постають досить важливим чинником поведінки, а інколи влада почуттів виявляється сильнішою за доведення розуму та здоровий глузд. І взагалі почуття не живуть самі по собі, десь відсторонено від процесів життя, а вплетені в них, тому суттєво позначаються на всьому, що відбувається із людиною. Так само люди давно помітили, що почуття діють і проявляються амбівалентно (подвійно): вони або є позитивними (викликають задоволення, приносять задоволення), або негативними (приносять страждання). Людські почуття можуть мати досить різні джерела виникнення: це можуть бути взаємини між людьми, хід розгортання певних людських доцільних дій, стан людського здоров'я та самопочуття людини. Проте одна риса людської чуттєвості здавна постала для людини водночас як очевидно помітна, так і загадкова: йдеться про людську реакцію на те явище, що традиційно називають красою. Чому? – Перш за все тому, що всі інші названі джерела почуттів не пов'язані такою мірою із найсуттєвішими особливостями суто людського відношення до дійсності. Останнє передбачає те, що ми сприймаємо дійсність через "екран свідомості", тобто через ті інтелектуальні утворення, що формуються в нашій свідомості (знання, образи, уявлення). Чим багатшими та гнучкішими будуть такі утворення, тим яскравішою та багатоманітною буде відкрита нам дійсність. Відчуття краси, реакція на красу зумовлені загальними особливостями людського відношення до дійсності, опосередкованого свідомістю, тобто тими образами та уявленнями, що ми їх маємо в своїй свідомості. Тому в естетиці таке

важливе місце відведене саме поняттю "образу", оскільки там, де є прямі реакції на дію зовнішніх чинників, тим більше – чинників суто вітального (прямого життєвого) значення, там вести розмову про естетичне можна хіба що через проведення певних аналогій із людиною та її сприйняттям дійсності. Отже, при тому, що ми здатні мати почуття із різних джерел, лише в такому нашому відношенні до дійсності, в якому на перший план виходять переживання краси, гармонії, виразності в їх образному втіленні, ми їх маємо в специфічно людський спосіб, маємо їх, так би мовити, всім контекстом свого душевного стану. Саме таке відношення до дійсності, яке викликається перш за все та переважно нашим суто людським зачаруванням красою, постає предметом естетики (або є естетичним відношенням).

Сила краси, її, навіть можна сказати, непереможна могутність була давно виявлена людською думкою і давно постала предметом осмислення, а то й загадкою. Ще в цілій низці міфологічних сюжетів явище краси подавалось як майже всевладне, таке, під чарами якого людина втрачала розум, самовладання, йшла на якісь необдумані кроки, а то й губила себе. Можна згадати біблійну царицю Савську, Нарциса, що закохався в своє відображення в воді, героїв давньогрецького епосу, Тристана та Ізольду, Лейлі та Менджуна, героя оповідання М.Коцюбинського "Тіні забутих предків" та ін.

Людська чутливість до краси досить повно та яскраво проявляється в різного роду художньо-мистецькій діяльності, у різновидах та творах мистецтва. Проте осмислення природи краси виявилось надзвичайно складним та утаємниченим: вже, наприклад, життєвий досвід дозволяє нам звернути увагу на те, що красиве, чарівне для однієї людини може лишити іншу людину байдужою. Певне сполучення кольорів в одній культурі сприймається як вишукане, а в іншій – як грубе та примітивне. Одні люди (і мислителі) вважають явище краси абсолютно позараціональним, тобто таким, що не може бути пояснене розумом, а інші, навпаки, підводять під обґрунтування цього явища раціональні, навіть суто наукові пояснення (скажімо, геометричні, математичні, лінгвістичні, психологічні, інформативні, етологічні та ін.).

ВИСНОВКИ

1. Естетика як філософсько-теоретичне осмислення сфери людських почуттєвих реакцій, пов'язаних із красою, прекрасним, піднесеним та іншими явищами, що складають вагомий елемент людського становища в світі, входить у численні стосунки із різними конкретними науками та

науковими напрямками, що так чи інакше причетні до вивчення означених явищ. Серед таких наук в наш час дуже важливе значення для естетики мають мистецтвознавство, філософія мистецтва, психологія, інформатика, семантика, семіотика, математичні науки, етнографія, історія, різні напрями когнітивних досліджень.

2. Естетичні явища і процеси, будучи важливою стороною людського відношення до дійсності, мають величезний діапазон своїх можливих проявів, проте їх якісна особливість як явищ саме естетичного плану фіксується категоріями естетики, тобто її найбільш важливими та загальними поняттями. Внаслідок цього естетична обізнаність передбачає знання того змісту, що ними фіксується.

3. Серед категорій естетики на першому плані перебувають поняття краси, прекрасного, піднесеного, естетичного, потворного, низького, ницього, трагічного, комічного та ін. Важливість звернення до змісту означених категорій зумовлена тим, що саме через їх зміст ми здатні зрозуміти складність та суперечливість проявів естетичного в житті людини, здатні краще побачити особливості співвідношення естетичних явищ як спрямувань людського духу із тими естетичними характеристиками, які ми приписуємо реальності.

4. Розкриваючи зміст категорій естетики ми не лише збагачуємо свої уявлення про світ людського життя, а й починаємо краще осмислювати історичні зміни, що відбуваються не лише в спрямуваннях людського творчого генію, а й в процесах людського життя, в тому оточенні – природному та соціально-культурному, в якому людина і проявляє себе власне як людина. Поза увагою до сутності естетичного останнє буде поставати перед нами або неповним, або спотвореним.

ТЕМА 10.

СУТНІСТЬ, ПРИРОДА ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ МИСТЕЦТВА. ВИДИ ТА ЖАНРИ МИСТЕЦТВА

План

- 1. Види та жанри мистецтва.**
- 2. Поняття художньо-мистецького стилю.**
- 3. Провідні стилі класичного та некласичного мистецтва**

Мистецтво в силу його універсальності та багатоманітності поділяється на види та жанри, і з'ясування їх особливостей хвилювала науковців з давніх часів. Перші спроби виділити види мистецтва, які здійснили Платон і

Арістотель, не виходили за рамки вивчення специфіки окремих видів мистецтва. Цілісну класифікацію видів мистецтва запропонував І.Кант, але не в практичній, а в суто теоретичній площині. Вперше системного характеру викладу взаємозв'язку конкретних видів мистецтва (від скульптури до поезії) надав Г.Гегель в лекції "Система окремих мистецтв"; у фундамент цієї системи він поклав співвідношення ідеї і форми. Після Г.Гегеля були створені різноманітні класифікації видів мистецтва, серед яких на сьогоднішній день не існує єдино визнаних та усталених; підходи до них залежать від тих завдань, які намагається вирішити науковець.

Різні види мистецтва склалися історично як вираження багатства проявів дійсності та індивідуальних особливостей її сприйняття людиною. Виділяючи який-небудь вид мистецтва, приймають до уваги форму і матеріал певного прояву мистецтва, що склався історично, його основні функції та предметні класифікаційні одиниці. Наприклад, формою літературної творчості є єдність та завершеність певного мовного повідомлення, відповідно, мова є її матеріалом, воно призначене для індивідуального причитування та сприйняття на основі уяви, а в якості її оленниць постають його окремі жанри: романи, оповідання, поеми та ін. В конкретних видах мистецтво представлено так: література, театр, графіка, живопис, скульптура, хореографія, музика, архітектура, прикладне і декоративне мистецтво, цирк, художня фотографія, кіно, телебачення, тощо. Інколи види мистецтва подають у більш узагальненому варіанті: вербальні (словесні) мистецтва, музичні мистецтва, театральні мистецтва, пластичні мистецтва (ті, що втілюють у певний матеріал більш-менш конкретні образи – живопис, скульптура, графіка), монументальні мистецтва (комплексне урочисте мистецтво, як-от архітектура, будівлі театрів, пам'ятні комплекси та ін.), умовні мистецтва (декоративні або символічні).

Поділ мистецтва на види обумовлений кількома чинниками:

- 1) естетичним багатством і розмаїттям дійсності;
- 2) духовним багатством естетичних потреб і здібностей людини;
- 3) багатством і різноманіттям культурних традицій, художніх засобів і технічних можливостей мистецтва.